29. Борхес Х. Л. Сад з розгалуженими стежками // Алеф. Прозові твори / Х. Л. Борхес ; пер. з ісп. В. Шовкун. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 208–217.

30. Borges J. L. La casa de Asterión / Borges J. L. – Режим доступу : http://www.franklang.ru.

31. Борхес Х. Л. Дім Астеріона // Латиноамериканські повісті та оповідання / А. Карпентьєр ; пер. з ісп. М. Жердинівська. – К. : КМЦ "Поезія", 2003. – С. 90–91.

32. Борхес Х. Л. Дім Астеріона / Х. Л. Борхес ; пер. з ісп. С. Борщевський. – Режим доступу : http://www.geocities.com/doctorpro2002/borhes/9.htm.

33. Борхес Х. Л. Дім Астеріона // Алеф. Прозові твори / Х. Л. Борхес ; пер. з ісп. В. Шовкун. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 310–312.

34. García Márquez G. Un señor muy viejo con unas alas enormes / García Márquez G. – Режим доступу : http://www.truly-free.org.

35. Гарсіа Маркес Г. Стариган із крилами // Латиноамериканські повісті та оповідання / Г. Гарсіа Маркес ; пер. з ісп. М. Жердинівська. – К. : КМЦ "Поезія", 2003. – С. 119–124.

УДК 81'1:81'36 – 112

МОВОЗНАВЦІ ПРО «ГРАММАТИКУ» О. ПАВЛОВСЬКОГО

Гриценко О. В., здобувач

Запорізький національний університет

У статті аналізуються погляди мовознавців на «Грамматику» О. Павловського як на першу мовознавчу працю, об'єктом якої стала нова українська літературна мова на народній основі. Подається загальна характеристика, опис кожної з частин (граматичної, лексико-фразеологічної) роботи. З'ясовується роль та значення «Грамматики» для подальшого розвитку українського мовознавства.

Ключові слова: мова, діалект, наріччя, фонетика, правопис, морфологія, лексика, фразеологія.

Гриценко О. В. ЯЗЫКОВЕДЫ О «ГРАММАТИКЕ» А. ПАВЛОВСКОГО / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье анализируются взгляды языковедов на «Грамматику» А. Павловского как на первый языковедческий труд, объектом которого стал новый украинский литературный язык на народной основе. Даётся общая характеристика, описание каждой из частей (грамматической, лексико-фразеологической) работы. Выясняется роль и значение «Грамматики» для дальнейшего развития украинского языкознания.

Ключевые слова: язык, диалект, наречие, фонетика, правописание, морфология, лексика, фразеология.

Gricenko O. V. LINGUISTS ABOUT «GRAMMAR» WRITTEN BY PAVLOVSKY / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to the examing of the series of linguists about "Grammar" written by Pavlovsky as the first linguistic work which was the subject of a new Ukrainian literary language.

The general characteristics, the description of each (grammatical, lexical and phraseological) part are represented in the work. The role and value of "Grammar" for the further development of Ukrainian linguistics are determined.

Key words: language, dialect, speaking, phonetics, morphology, vocabulary, phraseology.

Вивчення мови певного періоду завжди було в полі зору українських мовознавців і, зокрема, початкового періоду становлення нової літературної мови. Перша половина XIX ст. знаменна тим, що, незважаючи на великодержавну політику царизму щодо використання національних мов, з'явилася визначна праця О. Павловського *«Грамматика Малороссійскаго нарѣчия…»*, яка стала першою граматикою періоду формування української літературної мови на народній основі. Вона відповідала новій ході розвитку української мови і рівневі тогочасної науки про мови, що й зумовлює тривалий інтерес мовознавців до неї.

Наш екскурс у доробок мовознавців, які досліджували «Грамматику», є намаганням комплексно розкрити основні думки вчених про наукове розуміння поняття мови від О. Павловського до наших днів, поглибити уявлення про «Грамматику» через призму сучасних історично-суспільних реалій та подати наше ставлення до цієї визначної події з нагоди 195-річчя пам'ятки.

Рукопис «Грамматики» разом із супровідним листом О. Павловський надсилає 11 березня 1805 р. на розгляд Російської академії, а 20 травня таємний радник І. С. Захаров, якому академія доручила розглянути рукопис, повертає її й усно повідомляє, що *«труд сей сам по себе не похвален, но Российская Академия, имеющая главным предметом своих упражнений вычищение и обогащение языка отечественного, выдать сего сочинения в свет от своего имени не может, потому что оное с целию ее занятий несоответственно»* [1, 46]. Друк мовознавчої праці був затриманий Російською академією наук через переслідування царською владою усього *«инородческого»*. Вийшла ж «Грамматика» лише в 1818 році.

Про «сприятливу» політику тодішньої влади та російських науковців до української мови свідчить і *«Прибавление к грамматике малороссийского наречия, или Ответ на рецензию, сделанную на оную грамматику»* (яке довго було невідоме навіть фахівцям, які писали про цю мовознавчу роботу), де О. Павловський говорить: *«Наконецъ я откровенно признаюсь, что отвѣтъ сей написанъ мною единственно по той причинѣ, что я слышалъ нѣкоторыхъ наших Литераторовъ…, которые возхищаются сею Рецензіею, сами вовсе незная Малороссійскаго нарѣчія; а между тѣмъ Публика книжку лишаетъ своего довѣрія, чрезъ что и сочинитель оныя лишается охоты къ изданію, впредь чего либо важнѣйшаго»* [див. 11, 60].

Перша назва наукової роботи – *«Обозрение Малороссийскаго наречия или грамматическое показание существеннейших отличий, отделивших малороссийское наречие от чистоты Российского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями»* – згадується 1805 року, а 1818 року вона видається під назвою *«Грамматика Малороссійскаго нарѣчія или Грамматическое показаніе существеннѣйших отличій, отдалившихъ Малороссійское нарѣчіе отъ чистаго Россійскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочиненіями»* у Санкт-Петербурзі. Як вказує Б. В. Кобилянський, уже назва містить тему, завдання, мету, план, ідею і настанову «Грамматики» [4].

Серед дослідників праці О. Павловського можна виділити дві групи: вчені, що негативно оцінили, та ті, що позитивно оцінили.

До першої групи можна зарахувати М. Гатцука: «Грамматику» Павловського 1818 г. нельзя считать грамматикой малороссийского языка, хотя она и носит такое название» [див. 14, 28 – 29]; М. Петрова в праці «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» згадує «Грамматику» Павловського лише як історичну пам'ятку [див. 14, 33]; П. Шафарика, який, принагідно згадуючи працю О. Павловського, дорікав *«бідністю українського письменства»* [див. 14, 26] та ін.

До другої групи належать П. Житецький, який присвоює О. Павловському «первую попытку выразить звуки малорусского языка в письмах» [див. 14, 5]; П. Лавровський «Обзор замечательных особенностей наречия малороссийского сравнительно с великорусским и другими славянскими наречиями» [див. 14, 23]; М. Наконечний «Перша граматика «нової» літературної мови» [див. 15, 8]; П. Плющ: «О. Павловський перший привернув увагу українських письменників до проблеми свідомого нормування рідної мови»; «Грамматика» О. Павловського – перша граматика української мови, яка стала зразком для всіх пізніших граматик української мови в Східній і Західній Україні» [12, 282]; І. Франко підкреслює значення мовознавчої роботи для Галичини, стверджуючи, що вона належить до книг, що «справляють тут сильне враження» [див. 12, 282]; М. Драгоманов та ін.

Перший критичний огляд «Грамматики» О. Павловського подає М. Цертелєв. Вчений не лише критикує певні моменти в роботі, проте й говорить про її цінність (засвідчив, що граматику прочитав *«безостановочно и с удовольствием»*, що *«она действительно заслуживает внимание любителей отечественной словесности: чем болем мы будем знать наречий языка словянского, тем удобнее усовершенствовать язык русский»* і зазначав: *«Впрочем, справедливость требует сказать, что книга сия, как первая в своём роде, заслуживает всякое уважение. Общие замечаний, помещенные в конце книги, показывают, что сочинитель смотрел на предметы, его окружающие, со вниманием и с надлежащей точки»,* тому зарахувати вченого до однієї з груп є неправомірним [11, 52].

Перша граматика нової української мови користується великою популярністю. Дослідження граматики велося довгий час, навколо неї точилося багато суперечок. Біографія О. Павловського стала предметом дослідження в статті Й. О. Дзендзелівського («Видатний український філолог») [1, 43 – 50]; роль «Грамматики» в історії української мовознавчої думки розглядали Б. В. Кобилянський [3, 39 - 51], Г. А. Левченко [6], П. Д. Тимошенко [14, 16 – 39]; орфографічну систему «Грамматики» досліджує В. В. Німчук [9, 77 – 85]; лексику праці вивчають Д. Г. Бучко [3, 91 – 115], А. Л. Іоаніді [3, 85 – 91]. Загально розглядають постать О. Павловського та його працю І. К. Білодід [8], П. П. Плющ («Полеміка навколо питання про українську літературу на народній мовній основі. Перша граматика української мови тощо») [12], [13], С. В. Сабліна [5] та інші.

В. В. Німчук у статті «Грамматика» О. Павловського й мовознавчі праці П. Білецького-Носенка» [9] порівнює погляди двох вже зазначених вчених. П. Білецький-Носенко не згадує у своїх працях

«Грамматики» О. Павловського (хоч використовував її), проте зазначає працю Й. Левицького. Деякі думки вчених збігались: П. Білецький-Носенко аналогічно до О. Павловського вважав за необхідне оснастити свою працю загальними міркуваннями про українську мову. В інших питаннях їхні погляди різняться. В. В. Німчук зауважує, що «Грамматику» Павловський писав у кінці XVIII століття, коли українське нове письменство робило лише перші кроки; у свою чергу П. Білецький-Носенко писав в час, коли українська нова література збагатилася (30 – 40 роки XIX ст.). Отже, О. Павловський називає українську мову *«языкъ»*, *«нарѣчіе»*, *«почти настоящій языкъ»* (про що йтиме мова далі), П. Білецький-Носенко – *«языкъ» «малороссійскій»*, *«юговосточнорусскій»*, *«югорусскій»*, *«украинский»*.

Так само різняться погляди щодо питання можливостей української мови: О. Павловський говорить: *«поверить не можно, сколь легко на малороссийском наречии изъяснять, особливо простоту и невежество, сколь естественно изображать страсти, сколь приятно шутить»*; П. Білецький-Носенко цілком впевнений, що українською мовою *«может быть выражено все, что написано на всех языках»* [9, 79].

Думка В. В. Німчука стосовно трактування О. Павловським можливостей української мови дещо відмінна від Г. А. Левченка. Останній зазначає: «Українська мова, як визначає кінець-кінцем Павловський, придатна для літератури: він не тільки охоче визнає факт її існування і наводить з неї уривки в своїй граматиці, – більш того, він вважає, що в українській мові є чимало слів, *«которыми, если бы не погнушалась самая Риторика наша, то они, при случае, могли бы придать ей не мало важности и силы и хорошего изображения вещи»* [6, 71].

Цікаві зауваження робить В. В. Німчук стосовно правопису двох авторів. В О. Павловського правопис в основі фонетичний. П. Білецький цього правопису не прийняв: його правописна система подібна до практики І. Котляревського в поемі «Енеїда», але з більшим ухилом у бік фонетичного правопису. Різними були і діалектні бази мовознавців (відповідно – київська говірка і полтавський діалект).

У морфології П. Білецький-Носенко пішов на крок уперед від О. Павловського: ширша іменникова, прикметникова парадигма та дієслівна.

Цікавими є зауваження щодо словників. Хоч П. Білецький-Носенко ідею диференційованого словника запозичив в О. Павловського, але в оформленні статті перевищив попередника: «подаються граматичні ремарки, наводяться фразеологізми, диференціюються значення багатозначних слів, при номенклатурних словах подаються їх латинські відповідники, є вказівка на походження слова» [9, 82].

О. Павловський мотивує актуальність своєї роботи зацікавленістю учених до діалектів Російської імперії. Граматист, як вже було зазначено, не завжди послідовно вживає терміни: мова, наріччя: *«малоросійське наріччя»*, *«відхід від чистого російського язика»*, *«відмираюче наріччя»*, *«груба мова або говірка»*. Г. А. Левченко запевняє: «Але нас не повинні дивувати ці суперечності. У виразах *«исчезающее наречие»*, про небезкорисність *«заняться сим, так сказать, ни мертвым, ни живым языком»* і подібних позначається поширений вже на початку XIX ст. інтерес до місцевої старовини і бажання фіксувати цю старовину. Інтерес до місцевої старовини ішов у парі з інтересом до місцевих побутових мовних і інших рис різних національностей» [6, 71]. Ще одне пояснення цієї плутанини, невизначеності – термінологія і традиція тодішньої офіційної науки [4, 39 – 40].

О. Павловський хоч і віддавав певну данину тодішній офіційній науці, але частіше використовував поняття мови (11 разів) на позначення української; хоч і вважав мову цього народу *«исчезающим наречием»*, проте таким, що *«составляет почти настоящий язик»*. Граматист про українське письменство зазначає: *«Писатели въ повѣствованіяхъ своихъ изъясняются съ обилїемъ витїеватыхъ словъ»* [10, 110] – це визначає багатство української мови. Щодо термінів мова, наріччя вдало висловлюється І. І. Срезневський (автор етнографічної збірки): *«Тепер, здається, вже немає для кого і для чого доводити, що мова українська (або, як декому подобається називати, малоруська) є мова, а не наріччя – російської чи польської як дехто доводив, і багато хто переконаний, що ця мова є однією з найбагатших слов'янських, що вона навряд чи поступиться, наприклад, перед богемською щодо багатства слів і виразів, перед польською щодо мальовничості, перед сербською щодо приємності, що це мова, яка, будучи ще не опрацьованою, може вже порівнятися з мовами культурними; щодо гнучкості і багатства синтаксичного – це мова поетична, музикальна, живописна»* [див. 4, 40].

Про невідповідність вживання термінів звук та буква дорікає Л. В. Щерба [див. 15, 10].

Композиція «Грамматики» не є традиційною (наприклад, «Грамматика» М. Ломоносова 1788 року містить 6 частин, хоча традиційним вважається поділ на 4 частини). Робота О. Павловського складається з двох частин:

І. Граматична: перший розділ – фонетичний – розглядається кількість літер, їх вимова; другий – морфологічний – автор досліджує іменник, займенник, дієслово, прийменник, інші частини мови.

ІІ. Лексико-фольклорна: перший розділ – порушується питання віршування та писання українською мовою, другий – *«Краткій малороссійскій словарь»*, третій – «*Фразы, пословицы и приговорки малороссійскіе»*, четвертий – текст пісні *«Гомінь, гомінь по діброві», поеми «Вакула Чмырь»*, п'ятий – загальні зауваження (у цьому розділі автор розкриває питання естетичної оцінки мови; говорить про нову і запозичену лексику; жартівливі звороти; слова, що дуже вдало характеризують речі) [див. 4, 43 – 44].

У вступному слові *«Вмѣсто предисловія»* автор подає історичну довідку про український народ, українську мову з короткою характеристикою фонетичних, морфологічних ознак у порівнянні з російською мовою.

Щодо першої частини, у цій порівняльній праці вперше була подана граматична характеристика української мови в її найістотніших рисах у морфології та фонетиці. Це підтверджують слова П. П. Плюща, який говорить, що «в двох названих розділах ідеться не про систематичну і вичерпну характеристику фонетики і морфології української мови, а у згоді з темою праці в ній висвітлюються лише ті звуки та форми української мови, які відрізняють її від мови російської» [12, 280].

Мовознавець називає ряд фонетичних особливостей: м'якість кінцевого [**ц**]: *бабынець, буханець, гонець*; наявність африкат [**дж**], [**дз**]: *бджола, джкгуть, дзвінъ, дзвоныця, дзюбаю*; вимова «**и**» як «**ы**»: *балабухи, будынки, буцыки, бандюги*; [**в**] заступився [**л**]: *вовкулака, годовавъ, гомонывъ*; [**і**] в новозакритих складах після занепаду редукованих на місці етимологічних [**е**] та [**о**] в односкладових словах – *сім, піп, біг, стіл*; [**і**] замість російського **ѣ** –*ніжний, літо, слід, тінь, сіно*.

С. В. Сабліна в «Конспекті лекцій з історії української літературної мови XIX – початку XX ст.» називає такі фонетичні особливості «Грамматики»: м'якість приголосного **ц**: *царыця, пьяныця, лавочныця*; гортанна артикуляція [**г**]: *гуляю, губка*; наявність звуків [**дз**], [**дж**]: *дзвин,дзынь*; вимова [**и**] як звука середнього ряду: *сыній, книжка*; наявність звука [**в**] на місці [**л**] у кінці складу: *вовк, сказав, ховався*; перехід [**о**] в [**і**] (хоч і непослідовно): *сімъ, бігъ, стіл*; вимова [**хв**] на місці [**ф**]: *хварба, хвороба*; наявність [**j**] після губних приголосних: *мьясо, тімь'я*; вимова і написання на місці **ѣ** – **і**: *літо, тінь* [5, 7].

М. А. Жовтобрюх зазначає, що «Грамматика» «сприяла створенню в українській літературній мові єдиних фонологічних норм. Найвиразніше ілюструє це спосіб позначення на письмі фонеми /**і**/» [2, с. 54]. Таким чином, О. Павловський перший в українській орфографії став послідовно передавати **і** незалежно від походження: *стілъ, гомінъ, сімъ, дідъ, літо, дощі, ні*; запропонував єдину орфографічну норму в позначенні сучасного звука [**и**] незалежно від походження ([**ы**] та [**и**]) передавав однією літерою **ы** (*тыждень, шыя, маты*); вперше спробував диференціювати способи позначення на письмі голосного [**е**] після твердих приголосних і після пом'якшених та [**j**]: літера **е** – для передачі відповідного голосного в першій позиції: *нехай, череда*; **ѣ** – для позначення [**е**] в другій позиції: *насіньнѣ, бувaѣ, окрaѣць*; відображає асимілятивні процеси в групах приголосних [**т`с`**], [**шс`**] – **-цьц-**, **-сьс-** (*товчецьця, соромляцьця, засьмiѣсься*); подекуди передає повну або неповну асиміляцію кінцевого приголосного в префіксах **від-**, **од-**, **роз-**, частки **ось**: *віцьці, віцьціля, оччепицьця, озьде*; вживає **ь** між двома однаковими літерами на позначення пом'якшеного приголосного: *весільлѣ, сніданьнѣ, камінь нѣ*; відображає різницю вживання **я**, **ю**, **і** (*ланцюг, гребля*), після губних приголосних перед **я**, **ю, і** вживається **ь** (*пьяний, хлопья*), після кінцевого голосного префікса, якщо **я** та **ю**, **і** позначають два звуки (відповідно [**ja**], [**jy**], [**ji**]), вживається **ъ** (*розъіхавсь*) [див. 2, 54 - 65]. Також Олексій Павлович звертає увагу на наявність відмінних від російських [**г**], [**кг**] та на суто малоросійські звуки [**дж**], [**дз**] [2, 60 – 61].

Важливо і те, що О. Павловський уперше в мовознавстві запропонував вживати фонетичний принцип правопису: *«Я намѣрен всѣ слова Малороссійскія писать точно тѣми буквами, какими онѣ там произносятся»* [10, 4]. Звісно, не всі письменники та науковці це підтримали. На бік етимологічного правопису стали М. Максимович, М. Цертелєв, М. Метлинський. У свою чергу П. Гулак-Артемовський, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка підтримали правописну ідею О. Павловського.

У першому розділі вчений подає певні правила морфології. Це питання стало об'єктом дослідження в статті Б. В. Кобилянського «Півтораста років першої граматики української літературної мови» [4]. Мовознавець зазначає, що О. Павловський подає з деякими поясненнями зразки відмінювання іменників, називає п'ять відмін іменників (І – *груба, свыньня*; ІІ – *панъ, дурень, сонце*; ІІІ – *тінь*; ІV – *порося*; V – *пані*); зазначає відміни прикметників (*гарний, -ная, -на, -нѣе, -не, -ныі, -ны*); ілюструє ступенювання прикметників за допомогою суфікса **–ійшій-**, префіксів **пре-**, **най-** (які О. Павловський називає «польським слогомъ») або описово (*изъ чортового, изъ бісового сына, дужый*); наводить відмінювання деяких займенників (*я, ты, себе, сей, сяя, сеѣ, винъ, вона, воно, хто, що*); розмірковує щодо збільшених і зменшених імен; вводить приклади форм тільки орудного відмінка числівників, *«ибо онѣ в Малороссїи всѣ тѣже, и въ рѣчи склоняются такимъ же образомъ, какъ и по протчимъ областямъ Россїи, исключая неважную разницу… двома или двоіма, тріома, пьятьма, шостома, вмѣсто двумя, тремя, п'ять, шестью»* [10, 13]; найширше перераховує зразки дієслівних форм, подає шість часів дієслів *(«настоящее», «прошедшее однократное», «прошедшее многократное», «давно прошедшее», «будущее*

однократное», «будущее многократное»), обмежуючись щодо інших частин мови вказівкою на утворення в прислівниках ступенів порівняння за зразком прикметників і загальним зауваженням про те, що *«всѣ другие правила наречий, предлогов, союзов и междометий словопроизводной части грамматики, говоря вообще, суть те же, что в настоящем россійскомъ языкѣ»* [див. 4, 43 – 50].

П. П. Плющ, аналізуючи «відмінності» у морфологічній системі української мови, які подає О. Павловський, говорить: «У морфології в цілому виділяються ті ж відміни іменників, що існують і зараз, але наводяться іменникові форми відмінні від російських (відмінкові форми однини чоловічого роду на –**ові**, **-еві**, форми жіночого роду з чергуванням **г, к, х – з, ц, с**...). Як відмінне від російського, відзначається творенням ступенів порівняння прикметників (*чорный, чорнійшый, пречорный*), далі наводяться здрібніло-пестливі форми на зразок *маленькій, малесесенькій, малесенькій, малюненькій, мацюпесенькій, мацюпасесенькій, ...*». Автор статті вказує на те, що Олексій Павловський «захоплюється цими формами, які ніби ілюструють його твердження про ніжність української мови» [12, 280 – 281]. Проте Г. А. Левченко у своїй праці зазначає, що «Павловський, як на свій час, дуже об'єктивно підходить до оцінки художніх властивостей української мови – він критикує однобокі захоплення ніжністю української мови» [6, 72].

П. П. Плющ продовжує свій роздум: «Мало приділено уваги в «Грамматике» числівникам (у ній нема навіть таблиці відмінювання числівників) і займенникам: очевидно, автор вважає форми числівників і займенників мало відмінними від аналогічних російських. Досить докладно описані тут форми дієслова і наведені таблиці відмінювання дієслова *быть* та дієслів першої і другої дієвідмін. Поряд з природними дієслівними українськими формами, не властивими російській мові, як, наприклад, складні форми майбутнього часу типу *співатиму* і дієприслівники на зразок *співаючы* і т. ін., О. Павловський наводить і явно штучні (до них належать, наприклад, імперфектні форми у вигляді *співував*, *співувала*, як і форми наказового способу типу *співни*)» [12, 280 – 281].

Щодо інших частин мови, мовознавець посилається на слова (вже згадані) О. Павловського про їх аналогічність до російської мови.

Укладаючи другу частину, О. Павловський використав словник, доданий до «Енеїди» І. П. Котляревського, хоча поповнив його на 159 лексем (всього словник містить 1131 українське реєстрове слово). Цей розділ цікавий тим, що, по-перше, в ньому подається переклад слів і фразеологізмів російською мовою (переклад може містити як одне – три слова: *ажъ – даже* [10, 24], *абы – только-бы, лишъ бы* [10, 24]; *шкода – вредъ, убытокъ, покража* [10, 66], так і подаватися описово: *баштанъ – большой огородъ для огурцовъ, дынь и арбузовъ* [10, 26]), а, по-друге, передачею послідовного наголошування слів.

П. П. Плющ з другої частини виділяє *«Краткий малороссийский словарь»*, називає його «другою серйозною лексикографічною працею, розрахованою на російських читачів», першою був словничок до «Енеїди» І. Котляревського [12, 281].

Г. А. Левченко відзначає, що на той час «етимологія слів осмислювалась з погляду національної мови. Крім того, етимологічне осмислення, тобто осмислення «первісного» значення слова, поєднувалось з реальним значенням слів.

Хоча реальне значення слова, як видно на прикладі слова *весілля*, тлумачилось досить довільно, але в цьому тлумаченні, додатково обгрунтованому етимологічним значенням слова, виявлявся новий підхід до слів, підхід, що заперечував суто логічну оцінку слова, властиву псевдокласичній риториці. Псевдокласичні риторики приймали чи відкидали не те, що воно було більше чи менше дохідливе чи емоціонально насичене. В оцінці слова бралося до уваги те високе та низьке поняття, яке воно визначало.

Отже, визначення в Павловського з нових позицій риторичних якостей слова в національній мові йшло в парі з запереченням псевдокласичного принципу в оцінці мовних явищ. Вдаючись до етимології, Павловський підкреслював ті емоціональні і смислові асоціації, що викликає слово» [6, 71 – 72]. Г. А. Левченко вбачає в розкритті етимології слова О. Павловського його суб'єктивне тлумачення реального значення слова.

«Примеры на Малороссийское сочинение» П. П. Плющ називає «першими записами українського фольклору» [12, 281].

О. Павловський зазначає про влучність, внутрішню змістовність деяких українських слів і вважає *«таковыя слова стоило бы только обработать и ввести въ употребленийе»* [10, 108]. Інші слова (типу *«упырь»*) він називає *«погрѣшности человѣческаго розума»*. Проте вважає, що *«всѣ бранныя Малороссійскія выраженія означають твердый характеръ сего народа…»* [10, 108].

А. А. Москаленко в конспекті лекцій з теми «Українська лексика першої половини XIX ст.» [7] зазначає: «У «Граматиці» Павловського вперше в українському мовознавстві намічається хоч і несміливий, але вже двоплановий – теоретичний і практичний – підхід до фразеології української мови. Дослідник

виділяє такі теоретичні тези О. Павловського щодо фразеології: труднощі фразеологічної роботи в її варіативності; комунікативна та естетична цінність фразеологізмів; суттєві особливості фразеологізмів, називаючи їх *«самые отличительные свойства языка»*, *«неподлежащие правилам»*.

Цікавий додаток до «Грамматики» – *«Фразы и пословицы Малороссийские»*. До цієї збірочки вміщено фразеологізми виключно розмовно-побутового стилю. Те, що в словничок ввійшли різні за структурою фразеологічні одиниці свідчить заголовок *(«Фразы, пословицы и приговорки Малороссийские»)*. На думку А. А. Москаленко, «цілком ймовірно, що ці терміни відповідають сучасним термінам ідіома – прислів'я – приказка [7, 70 – 76].

Б. В. Кобилянський називає цю працю «першою граматикою нової української мови не лише за часом, а й за змістом» [4, 49 – 50].

У статті «Орфографічна система О. Павловського» М. А. Жовтобрюх виділяє в дошевченківському періоді дві тенденції в нормуванні української літературної мови: орієнтація на якнайповніше відбиття в літературній мові всіх особливостей місцевих діалектів – запереченні потреби її єдиних норм; прагнення до створення єдиної української літературної мови.

Вчений зазначає: «Значення орфографічної системи Павловського в історії української літературної мови треба оцінювати не на підставі того, скільки її елементів засвоїв сучасний український правопис, а за роллю, яку вона відіграла в становленні й стабілізації фонетичних норм сучасної української літературної мови» [2, 51].

І. К. Білодід [8, 144] звертає увагу: «В «Грамматике» О. Павловського особливу історичну цінність становить глава І першої її частини, де вірно схарактеризовані такі головні риси звукової системи української мови, як м'якість у кінці слова, подвійна вимова **г**, наявність африкатів **дж**, **дз**, перехід старих **о**, **е** в **і** та вимова старого **ѣ** як **і**, вимова **ф** як **хв**, відокремлена вимова йотованих після губних, наявність дифтонгів у північних говорах» [8, 144].

Заслуговує на увагу настанова автора *«всѣ слова Малороссійскія писать точно тѣми буквами, какими онѣ там произносятся»* [10, 4], тобто орієнтація на фонетичний принцип правопису.

Таким чином, «Грамматика» О. Павловського є дійсно першою мовознавчою працею нової української мови. Перше, що заслуговує на увагу, – пропозиція використовувати фонетичний правопис. Друге – спроба проаналізувати морфологічні особливості української мови. Третє – цікавим є словничок та збірочка фразеологічних одиниць.

Думки лінгвістів є неоднаковими стосовно значення цієї роботи, але варто наголосити на тому, що О. Павловський у своїй роботі за мету ставив виділити специфічні ознаки української мови по відношенню до інших мов (зокрема російської), а не подавати загальну характеристику. Завдання своєї роботи вчений виконав.

«Грамматика» О. Павловського може бути також вагомим джерелом для історично-порівняльного вивчення українського наголосу, оскільки в ній в усіх ілюстрованих матеріалах позначається наголошення слів.

Олексій Павлович науково правильно визначає джерела української літературної мови, вбачаючи їх у пісенній народній мові, з одного боку, і в мові населення міста як економічного і культурного центра народу, з іншого [8, 144].

На питання: *«Къ чему пригодна можетъ быть»* «Грамматика»?» – О. Павловський відповідає: *«Признаюсь, что вопросъ сей для меня тягостенъ»* [10, 112], вважає її потрібною для будь-якої людини (іноземця), якому цікавим є малороський народ та його мова. Але на питання, чи потрібно виконувати подібну роботу, зберігати діалекти (мови), він впевнено відповідає: *«нужно сохранять всѣ нарѣчія, сколько бы ихъ ни нашлось, въ какомъ бы ни было, а тѣмъ болѣе въ нашемъ отечественномъ, языкѣ. Рѣчъ (слово, языкъ) есть превосходнѣйшій даръ….. Несохранять нарѣчій значитъ изъ неблагодарности отметать стезю ведущую разумъ нашъ къ достиженію сего понятія...»* [10, 114]. Так, О. Павловський визначив роль мови для народу.

Короткий огляд праць про «Грамматику» О. Павловського дає підстави зробить такі висновки:

- це перша граматика української мови на народній основі;
- визнано право на існування українського наріччя, *«которое составляет почти настояний язык»*; *«сколь легко на Малороссійском нарѣчіи изъяснять, особливо простоту и невежество, сколь естественно изображать страсти, и сколь приятно шутить…»*, *«что язык Малоросійскій есть нѣженъ»* [10, 107 - 109];
- подана цілком справедлива думка про віддалення фонетики, морфології, фразеології від російської мови;

- вперше подає приклади слів і їхні форми фонетичним правописом;
- не розкрито питання радянськими вченими про тринадцятирічний «розгляд» рукопису «Грамматики» в Російській академії наук;
- Олексій Павлович помилявся щодо «грубості» вимови в північноукраїнських діалектах слів з дифтонгічною вимовою – *куіитъ, буігъ, руідъ, сюіль, пуікъ* тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзендзелівський Й. О. Видатний український філолог / Й. О. Дзендзелівський // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 43 – 50.
2. Жовтобрюх М. А. Орфографічна система О. П. Павловського / М. А. Жовтобрюх // З історії української мови. До 150-річчя «Грамматики» О. Павловського [збірник статей / відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 51 – 66.
3. З історії української мови. До 150-річчя «Грамматики» О. Павловського [збірник статей / відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Наукова думка, 1972. – 116 с.
4. Кобилянський Б. В. Півтораста років першої граматики української літературної мови / Б. В. Кобилянський // З історії української мови. До 150-річчя «Грамматики» О. Павловського [збірник статей / відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 39 – 51.
5. Сабліна С. В. Конспект лекцій з історії української літературної мови XIX – початку XX ст. Ч. 1 / С. В. Сабліна. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – 51 с.
6. Левченко Г. А. Нариси з історії української літературної мови першої половини XIX ст. / Г. А. Левченко– К.: Радянська школа, 1946. – 152 с.
7. Москаленко А. А. Українська лексика першої половини XIX ст.: Конспект лекцій із спецкурсу / А. А. Москаленко. – Одеса: Одеський ордена трудового червоного прапора державний університет ім. І. І. Мечникова, 1969. – 93 с.
8. Курс історії української літературної мови. Т.1 / Дожовтневий період / [за ред. І.К. Білодіда]. – К.: АН УРСР, 1958. – 592 с.
9. Німчук В. В. «Грамматика» О. Павловського й мовознавчі праці П. Білецького-Носенка / В. В. Німчук // З історії української мови. До 150-річчя «Грамматики» О. Павловського [збірник статей / відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 77 – 85.
10. Павловський А. П. Грамматика малороссійскаго нарѣчія… / А. П. Павловський. – Спб, 1818. – 118 с.
11. Павловський О. П. Відповідь О. Павловського на рецензію М. Цертелєва. Публікацію підготував П. Д. Тимошенко / О. П. Павловський // Мовознавство. – 1968. – № 5. – С. 52 – 60.
12. Плющ П. П. Історія української літературної мови / П. П. Плющ. – К.: Вища школа, 1971. – 425 с.
13. Плющ П. П. Нариси з історії української літературної мови / П. П. Плющ. – К.: Радянська школа, 1958. – 292 с.
14. Тимошенко П. Д. «Грамматика малороссийскаго нарѣчия» О. П. Павловського в оцінці його сучасників і пізніших дослідників / П. Д. Тимошенко // З історії української мови. До 150-річчя «Грамматики» О. Павловського [збірник статей / відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 16 – 39.
15. Цілуйко К. К. О. Павловський як мовознавець / К. К. Цілуйко // З історії української мови. До 150-річчя «Грамматики» О. Павловського [збірник статей / відп. ред. В. В. Німчук]. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 3 – 16.